Старий сидів біля столу у вишитій сорочці й усміхався у пишні сірі вуса. Він був задоволений.

— А ми вже гадали: по-старечому сядемо, вип'ємо по чарці та й полягаємо.

— Може, щось допомогти, — кинулася вона до господині.

— Ні, ні! — стара замахала руками. — Ти гість у нас! Хто б подумав, що нам така радість сьогодні. Треба було б хоч написати, то якось мо' й лучче приготовилися б.

Ольга роздивлялася стіни. Відверто кажучи, приїжджала сюди тільки раз, коли побралася з Миколою. Пахло любистком і чебрецем, так само висіли по-сільському обрамлені фотокартки, так само стояли стіл, мисник, широке дерев'яне ліжко із грудою подушок.

— Сідай краще та розкажи, — старий поклав лікті на стола. — Як ти? Як онучка? Все ще сама?

"Цього не варто було питати, — подумала вона, —бо інакше навряд чи була б тут!"

Але болючу тему було порушено, у свекрухи на очі вибилися сльози; вона стрималася, тільки гірка складка запеклася між губів. Ольга зробила вигляд, що розглядає вивішені на стінах фотокартки.

— Це наші хутірські, — пояснив свекор. — Отой малий, стрижений — Микола...

Вдивлялась у знайомі й незнайомі обличчя. Малий стрижений хлопчак сидів на траві, схрестивши ноги.

Мав трохи злякане обличчя і широко розплющені очі — чогось був злякавсь. І все-таки це був він, її Микола, тобто ще недавно її, ще недавно такий величезний, який любив примружено розглядати світ і з усього добродушно кпити.

Але якась незбагненна сила раптом увійшла у їхній світець і владно відсунула його в сутінки, де він змішався з тінями і сам став тінню; абсурдності того, що сталося, вона й досі не могла збагнути, хоч здавалося, всі знають і сприймають оцю призначену кожному приреченість. Ну, хоч би й оці жінки на фотокартках, вив'язані білими хустинами, із сапками на плечах — дивилися на неї неживими, але й урочистими обличчями, між них знайоме, зморшкувате — свекрушине: хто, питається, із них ще топче ряст, а хто ні?

— Це мій брат, — сказав свекор, коли розглядала повоєнну вицвілу фотокартку. Молодий хлопець із великим, задьористо вигнутим над лобом чубом, весело дивився, ніби готувався пожартувати, та ще й так, щоб усі вибухнули сміхом. Ольга згадала, що цю фотокартку помітила ще тоді, коли була тут отой перший раз, чимось вона приваблювала.

— А це знову Микола, — сказав старий, він пильно стежив за її рухами і вчасно коментував. — Ще школяр.

Тут більше було від Миколи, якого знала, але тільки віддалено, бо й Микола, й ці люди жили в якомусь іншому житті, їй незнайомому й недоступному — ось чому-стільки незнайомого в них. І мимохіть подумала, що кожна людина по-своєму творить свій фільм життя, з якого й залишаються оці химерні, застиглі кадри; їх і розвішано ретельно на стінах у рамах, у які втулялося по десятку. Силою випадку, один із дійовців цього фільму заскочив на короткий час у життя її, і хоча дочасно й вийшов, але раптово й фотокартки, й кімната, звідкіля він до неї прийшов, й меблі, навіть запах любистку, чи чебрецю, чи якогось іншого зела набрали таємничого значення і особливого змісту. І її пронизав гострий біль. Закусила губу, а на неї попливла тиша дому, складна і рельєфна, жива і предметна, із якимсь притамованим

диханням; вона жила і в рухах свекра, у дрібних зморшках обличчя його маленької дружини, яка зносила на стіл страви, у складці ковдри на ліжкові, в рушникові, довкола ікони та портрету Шевченка, в теплих запахах давно обжитого мешкання, де вмерли батьки цих людей, а може, й діди.

— Сідай, дочко, в ногах правди нема, — сказав старий.

Вона присіла до столу, який все ще заповнювався стравами: холодець, голубці в сметані, пухка іскриста картопля, самогонка в зеленій пляшці, квашені огірки й капуста. Ольга сплеснула руками:

— Чи ж ми це поїмо?

— Чим багаті, тим раді, вибачай, коли що не так, — сказав свекор, він так само нерушно сидів за столом. — Горілка наша, три гички, та й коли казать по-правді, то все наше.

Його очі в сітці зморшок заблищали, але намагання бути веселим було ніби награне — Ольга, однак, вибачила йому це.

— Ото носить, носить ті тарілки, — сказав тим-таким тоном свекор, — а тута кишки марша грають, святої водички просять.

— Часто вони тобі грають, — сказала стара й моргнула легенько Ользі. — Йому тільки дай!

Повітря наповнювалося настроєм, який буває тільки під Новий рік. Ользі здалося, що пахне ялинка, хоч ніякої ялинки в хаті не було, світяться свічки, які весело потріскують ґнотиками, хоч і свічок не було, але відчула, що хотіла саме такого вечора. Якого такого? Гаразд не відала, можливо, захотілося відчути повільну врівноваженість людей, які нікуди не поспішають, і тиші, яка не тремтить у кутку зляканою мишкою. І ось вона в кімнаті, напрочуд затишній та охайній, із тінями

забутих і незабутих предків на стінах чи в закамарках, із завмерлими кадрами бозна-якого ігрового фільму, із малою печаллю, яка тут порядкує чи ховається в очах та рухах. Так, все тут нагадувало про минуле, адже й ці добрі старі також були від минулого, але не того, про яке не хочеться думати, а того, що викликає щем у душі, а може, просто затишок.

— Сідайте, мамо, — сказала Ольга. — Будемо прощатися зі старим роком.

— Вип'ємо й пом'янемо тих, що не з нами, — урочисто сказав свекор і взявся за чарку. Стара споважніла також, витерла хвартушиною руки й присіла коло столу. Затихли всі на мить, дивлячись одне на одного: три обличчя, такі різні й кожне окремо, а світло якось так на них падало, що вони видавалися ніби з дерева витесані. Троє людей, химерно з'єднаних у цьому світі, адже всі троє кревними не були. І жовтий вогник лампки над головою, що аж розсідався, так лив на них світло! — один із тих, на яких задивляється самотній подорожній.

— За Миколку! — тихо сказала стара. — Пухом йому земля!

Годинник зашипів, як кішка, щось звелося в його механізмі і пролунав мелодійний удар, що погнав по хаті круглий мідяний звук...

І вона згадала дім, звідки приїхала, сірі бетонні сходи, кроки на яких гучно відлунювали. Тут усе по-інакшому, ніби перемістилася з одного часу в інший, але вона хотіла такого переміщення. І подумала про Новорічні свята, які бували раніше; згадала й Миколу, адже він її сюди сьогоді й привів; однак згадала, як повзає довкола ялинки з дочкою на спині і в нього якесь жалюгідно-веселе обличчя — аж дивитися не могла! Зате Галинці було весело, ой же було їй весело: закинула голову й реготала, піддаючи батька закаблуками: "Но, моя конячко, но!" Шумно, весело, повно людей, котрі багато п'ють, багато їдять, багато сміються і створюють галасливу й непотрібну метушню, яка збуджує,

п'янить, але... така порожня! Цього року все не так: дочка подалась у компанію однолітків, і Ольга опинилася сама. Лежала на улюбленій канапці, і їй раптом стало страшно. За стіною, на виступі стіни борсались у снігу горобці. І можливо, ці горобці, а може, й сніг, пухкий, легкий і чистий, збудив у душі біль, від якого вже була вигоїлася. Саме в цей час і пролунав телефонний дзвінок: друзі її не забули, й запрошували до себе. Але вона відмовилася, щось там вигадавши, відтак встала, одяглась, накинула пальто, сіла в тролейбуса і, щоб не сталося неймовірного (хоча що неймовірне може статися, але мала саме таке почуття, втікала від чогось неймовірного), ввійшла до приміщення автовокзалу, купила квитка й поїхала сюди. Чому саме сюди? Твердо знала: їй належало приїхати саме сюди. І квит! Годинник ударив удруге. І знову схрестилося троє поглядів. Ольга всміхнулася привітно. Старий підніс чарку в заскорузлих, темних пальцях з потрісканими пучками; свекруха трималася за скляночку також темними від роботи пальцями, її обличчя ніби розпрямило зморшки, а очі зблис-ли вологою. Навколо стояла дивовижна тиша, тільки годинник хитав маятником, великим, важким, схожим на старовинного медальйона (де взявсь у цій селянській хаті такий коштовний, старовинний годинник?), знову вдарив молоточок — чистий звук провис між стінами. І вона, Ольга, подумала, що друзі, може, телефонуватимуть їй ще, а може, стурбуються з її відсутності, не більше; швидко про неї забудуть, бо мало де може опинитися в новорічну ніч, а там, у молодечій компанії, дочка також мимохіть згадає про неї, а може, й не згадає, бо в них, молодих, свої захоплення й інтерес; їм, молодим, досить самих себе, власної незбагненної для старших відстороненості, а своєї юної поєднаності. Ні, вона, Ольга, непогано вигадала, коли й справді вигадала. Бо тут справжній спокій, і ці люди, про яких два дні тому, може, так само не згадувала, як тепер не згадує про неї її дочка, зараз раптом стали по-справжньому їй дорогі. Годинник ударив ушосте, Ольга наче знову побачила голі снігові поля, що одноманітно тяглися вздовж дороги. Подекуди блідо й прозоро стриміли тонкі берізки й осички, дивилася, як вони біжать, розкручуючись, за вікнами автобусу. Пахло бензином, мокрим взуттям; розтирала пучками пальців круглі відталини на шибах, які відразу ж запливали фігурками й візерунками, а поля стелились і

стелились до небокраю, а берізки чи осички світліли назустріч, як вигнані на мороз діти. Тулилася до круглих проталин, дихала на них, візерунки танули, краєвиди чіткішали — щось конче хотіла на них побачити, але не відала що. Якась хата простягала стовпа сивого диму, і той губився у вицвілому небові, в якому мертво царював місяць; якісь люди вихоплювалися з темряви й зникали. Здавалося, все наповнюється дивним містерійним настроєм, живим, але не до кінця збагненним змістом, бо далечина, в яку вдивлялася, зваблювала і немов поглиблювала світ. Знову з'явилася хата: білий дах, утеплені до вікон сухим листям стіни і знову — високий, сивий дим. Саме тоді Ольга й відчула ті незвичайні сутінки: сухуваті, драглисті, тремтливі, що текли звідусіль білими потоками, злегка забарвлені чистою синькою. Постать людини в кожусі затрималася на мить у прогрітому в шибці очкові й заколивалася, велика й мирна, як і настрій цієї сніжистої зими. Далеко попереду текла асфальтова стрічка, і авта на них здалися іграшковими; і все навколо здалося також іграшковим, ніби весь світ — міражна сцена, на якій грають різдвяне дійство, і всі навколо речі й люди — іграшкові, бо всі грають виділену їм містерійну ролю. Відтак і панує над усім цей дивоглядний сутінок, бо саме він творить оце дивне й небувале чудо в світі і всіх так химерно антропоморфізує. Ті іграшкові авта на шосівці налітали на автобуса, шурхотіла жорства під колесами — коротка мить, яка змінювалася звичним гуркотом машини. А сутінки доєднува-лися до тону березової кори, зливаючи прозорі гілки в один пласт, голубувато-білий на колір, як і небо. Темний обідок небокраю часом оживав, наповнюючись квадратиками будинків, потім мерк. І поля знову закручували повільні кола. Виривалися чорні плями лісу: темна зелень ялин, притрушена пухнастим снігом; очка в шибах знову запливали тоненькою плівкою, і крізь неї все начебто змінювалося, затоплюючи лінії, роблячи світ неправильно округлим та примарним. Ольга відкидалася на сидіння, м'яко погойдувалася й приплющувала повіки, — їй хотілося такого руху, відчуття сутінку, що неспокійно наростає, що осідає на обличчя, ніби маска з павутиння; все її єство наповнювалося щільним протяжним настроєм, у якому жив і спокій, і не до кінця пережитий біль. І хоча була відділена від живого світу шибою, їй відчувалося, що сніг за вікном наповнювався тремом тільки-но осілих

сніжин і втягував у себе далекий запах глиці. Берізки чи осички вже розчинились у повітрі, ніби з'їдені, а хати засвітилися спершу нечіткими, а потім усе яскравішими вогниками, напрочуд мирними й закличними. Промені відходили у сутінок золотими нитками й провисали, начебто замерзаючи. Довкола дрімали люди, важко вгрузнувши у зимову одіж. Лисий чоловік чомусь скинув шапку, впиравсь підборіддям у груди: голова хиталася, поблискуючи світлобрунатною шкірою — ніби череп. Ольга обдивилася свої глазуровані світлим лаком нігті і їй хотілося, щоб цей мент продовжився якомога довше.

Годинник ударив удванадцяте, вона незчулася, як це сталося — свекор допивав чарку.

— Доброго щастя тобі, дочко, — сказав. — Дякуємо, що не забула за нас.

Вона встала з-за столу, поцілувала спершу його, а тоді стару. Тепле зворушення розлилося по тілу, очі зволожилися, Ольга швидко сіла на місце й почала накладати їжу. Випили знову, а тоді ще.

— Кажу старому: кіт умивається, — говорила високим голосом свекруха. — А він мені: "який тобі, з біса, кіт!" А потім ложка впала. Кажу старому: "Ложка впала!" — а він мені: "Що ти, стара, як не з себе верзеш! Не вірю, в бабські прикмети." А тепер віриш, віриш? — дзвінко спитала вона.

— Е, баба, — добродушно сказав свекор, заїдаючи, — то создания таїнственне. Чорт їх пойме! Але случа-ються серед них і хороші, от як, приміром, моя! Та й ти хороша! Шкода тільки, що Микольця наш... — свекор махнув рукою і за столом зависла гнітюча тиша.

— Неспокійний він був, — раптом заговорила якимсь сталевим голосом господиня. — Ще з дитинства — все йому кудись іти!

— Ото було йому п'ять, став та й пішов — до містечка добрався, нє, ви бачили таке! Я з ніг збилася, а потім сусід привозить золото: сидить на возі зарюмса-не, а побачило хату, то як засміється!..

І знову запала незручна й негнучка тиша, кожен копирсавсь у своїй тарілці й ніби в скляну оболону увійшов.

— Взимку я у вас не була, — сказала Ольга.

— Взимку тут все поспати любить, — примружився старий. — Ото і я: встав, попорав те-се, та й на бокову!..

З-за столу звелися пізно. Ольга повільно роздягалася, навколо, як і раніше, стояла тиша, тільки цього разу глухіша, квадратніша, ніби трохи притомлена. Все позастигало, перетворюючись у чорний, густий холодець, вражало нерухомістю. Щось подібне відчувала лишень раз, коли її, ще малою, батьки повезли в село до родичів. Але тоді було літо, і за вікном аж розривалися цвіркуни. І вона притислася обличчям до шиби й побачила, як у зеленому сутінку паслися на широкому зеленому лузі коні. І хоч як не було це безглуздо, вона й тепер прихилилася до скла, покритого химерним узороччям, і їй здалося, що там, за шибами — так само зелений сутінок і так само зелені на зеленому лузі коні. Сну не було, відчувався легкий хміль, хоч випила чимало, і вона добре знала чому: час робив несподівано різкий стрибок. Знову подумала, що її дочка, може, зараз шаленіє в молодечій компанії, але цього разу тільки всміхнулася: не було ні ревнощів, ані роздратування. Бо час таки справді робив у цю ніч стрибка. Ще живе інерція писати, не задумуючись, останні дві цифри минулого року, але межу перейдено, і це остаточно.

— Межу перейдено! — прошепотіла вона, лягаючи й відчуваючи в душі холоднуватий мінор. Бо все на світі доходить рубежу, а тоді, можливо, спиняєшся коло великого мосту...

Знову згадала Миколу, саме він колись говорив їй щось про ті мости, дивні символічні мости, яких треба перейти в житті ряд... Але ні, сьогодні не такий вечір! Сьогодні не хоче про те думати, сьогодні вона прагне сутінків, і сутінки волею долі, їй подаровано.

У сусідній кімнаті перемовлялися старі, вони також були зворушені й не могли заснути. Зрештою, в такі ночі люди недаремно не сплять, подумала Ольга, такі ночі недаремно гасяться шумливими, навіть безумними гулянками, адже кожному перед очі кладеться межа. Так щороку, але кілька разів за життя це трапляється по-особливому. Саме тоді й приходить справжня ніч — широка й нескінчена, немилосердна й нещадна — піч межі. Ніч, що заступає світ, повільна й неперехідна — серце сутінків, тлінна, бо й тлінність стає раптом несподіваним началом. Це може жахнути, особливо тоді, коли воюєш із цією ніччю, а перемогти не можеш. Бо вона сильніша бажань та спромог, вона — вступ на міст...

Ольга відкинула назад руки, постукуючи по металевому бильцю твердими пальцями. І виник звук, немов далекі барабани наповнювали тривожним своїм звучанням простір. Але ні, то були не барабани. Вона раптом напружилася й завмерла. Здалося, що за вікном хтось ходить: у глухій і глибокій тиші виразно чулося: "Рип! Рип!" Холодний жах облив Ользі серце, і вона закоцюбла в холодному ліжку, відчуваючи, як на спині дубне шкіра.

— Хто там? — спитав з глибини старечий, тремтливий голос свекрухи.

Відповіді не було.

1965 р.